

Анђелко С. Лојџур¹

Да ли и како је могућ оправак привреде у условима глобализације

Whether and how it is possible the recovery of the economy in conditions of globalization?

Резиме

Прелаз од социјалистичкој ка тржишном облику привређивања, као саставном дијелу свеобухватних пољитичких и идеолошких промјена у Источној Европи, још увијек се показује као болан и неодвршен процес. С друге стране, према визији европске социјалне тржишне економије за 21. вијек, економија ЕУ треба да буде: интелигентна, одржива и интегративна. Такође, у сарађивањим документима се истиче да постоји широки консензус да се ради на имплементацији ова три приоритета до 2020. године, при чему они подстичу један другог, те да се при њиховом спровођењу у пракси морају уважити специфичности сваке државе чланице. Нема двојбе да се овдје истовремено ради и о реформама које се као задаци намећу пред земље које желе да се придруже ЕУ.

У овом раду аутори имају за циљ да поређењем, прије свега, конкурентности као сводног показатеља укупног квалитета једне националне економије, земаља Југоисточне Европе и групе водећих тржишне економије које у том погледу заузимају лидерске позиције, укажу на попреку уважавања принципа “нове економије” и развоја власитих иновационе стратегије.

¹ Економски факултет Универзитета у Подгорици, andjelko@ac.me

Кључне ријечи: конкурентносни, економија знања, конкуренција, знање, транзиција.

Summary

The transition from a socialist to a market economic activities as an integral part of the overall political and ideological changes in Eastern Europe, still proves to be a painful and incomplete process. On the other hand, according to the vision of Europe's social market economy for the 21st century, the economy of the EU should be: intelligent, sustainable and integrative. Also, the strategy document says that there is a broad consensus that this is the implementation of the three priorities of the 2020th year, where they encourage one another, and that when their implementation in practice must take into account the specificities of each Member State. There is no doubt that this also works well as reforms as tasks imposed for countries wishing to join the EU.

In this paper, the authors aim at comparing primarily as highlight competitiveness indicators of the overall quality of a nation's economy, the countries of South-east Europe and the group's leading market economies in this respect occupying leadership positions indicate the need to respect the principles of the "new economy" and the development of their own innovation strategy.

Key words: competitiveness, knowledge economy, competition; knowledge, transition.

1. Стратегија “Европа 2020” - земље у транзицији у потрази за растом

*Знање се йонаша као
љубав, шйю йа више
дијелиш, више йа имаш.*

Нешто што је доскора већини економских стручњака и, вјероватно, политичарима у цјелини, изгледало непојмљиво, или највише што се могло очекивати на нивоу тзв. статистичке грешке, постало је реалност која се више не смије игнорисати, а иста се састоји у сљедећем: држава може да банкротира, с тим да од тога нису поштеђене ни чланице Европске уније. Мада је Аргентина годинама цитирана као изузетак, када су 2008. године експлодирале јавне финансије Исланда, затим Грчке 2009.године, када се ништа мање сумње везује за Шпанију, Португал, Италију и сл., исто се потврдило као правило. Једноставније казано: данас је постало јефтиније осигурање.

гурати се против ризика банкрота неких великих компанија, него што је то случај са ризиком од банкрота неких од водећих економија свијета.

Анализа стратешких развојних остварења Европске уније предвиђених Лисабонском агендом крајем прошле декаде, открила је да је финансијска криза у периоду 2008-2010. годинае већим дијелом поништила успјехе на плану економског раста и запослености постигнуте 90-их година прошлог стољећа. При томе је посебно указано на њене евидентне структурне слабости као што су: спорији економски раст у поређењу са њеним главним трговинским партнерима, ниска стопа запослености са тенденцијом даљег погоршања, старење становништва и сл. У том смислу, иновациона стратегија Европске уније “*Europe 2020*” и њој сличне стратегије актуелне у САД, Кини и другим земљама у развоју, представљају одговор на текућу глобалну економску кризу, а њихов основни циљ је да се превазиђу евидентне структурне слабости.

С друге стране, глобални изазови са којима је суочена ЕУ остали су исти, с тим што су добили на снази и комплексности, и то: економско јачање земаља у успону у континуитету, реорганизација финансија на глобалном нивоу, климатске промјене и ограниченост ресурса. Поменуће тенденције, саопштене у форми развојних докумената ЕУ какав је нпр. “Стратегија 2020”, имају посебну тежину у земљама које су већ “ушле” у ЕУ, али се неријетко третирају као “сиромашни рођаци”. С тога ова питања посебно добивају на значају када су у питању земље у транзицији које су близу “уласка” у Европску унију и тај процес, подједнако, буди наде, али собом носи и не мале страхове.

Већ споменута стратегија “Европа 2020”, гдје је, прије свега, ријеч о економском програму којим се тежи интензивнијој координацији националних економија донесена је и треба да се имплементира у условима када је превазилажење финансијске кризе, поред низа институционалних ограничења и проблема, још увијек горуће питање: подједнако Уније као цјелине и скоро већине њених држава. Истовремено и не само под притиском “вјетрова” рецесије, свјетска привреда се налази у фази дубоких структурних промјена. Практично, ријеч је о раскрсници између “два” обрасца економије, до сада доминантне “масовне економије” која је почивала на масовној производњи и коришћењу енергената, с једне, и тзв. “економије знања”, с друге стране. Дакле ријеч је о “новом” пословном моделу који и даље користи исте факторе, али у значајно мањем обиму, с тим што се тежиште помјера ка фактору знање. Узето као закономјерност, споменуто не важи само за земље у транзицији које “циљају” ЕУ, него и за њене чланице ЕУ које настоје да премисе новог пословног модела ставе у функцију изградње државе благостања. У том смислу, у ЕУ, највећој и најуспјешнијој регионалној

интеграцији на свијету, сматрају да су суочени са четири кључна социјално-економска изазова, међусобно условљена: а) глобализација и појављивање новоиндустријализованих и високо конкурентских земаља на глобалном нивоу; б) демографија у виду све старије популације и миграциони токови; ц) брзе промјене на тржишту радне снаге и д) технолошки вођена информатичка комуникациона револуција (ИКТ).

Објективно, када су у питању земље које су започеле или су близу да започну преговоре о придруживању ЕУ, као кључно поставља се питање: Како побједити страхове и што потпуније ефектуирати евидентну снагу привлачности ЕУ? И не само то, јер широк дијапазон различитости у погледу оствареног прогреса након више од двије декаде транзиције у читавом региону, наводи нас да себи поставимо још нека од сљедећих питања: 1) Због чега је раст у неким транзиционим земљама у једном дужем периоду био бољи него у другима и да ли се то може оправдати повољнијим условима који су владали у почетној фази транзиције? 2) Да ли транзиционе економије имају неке заједничке карактеристике које би се могле наметнути као корисне поуке другима у процесу приближавања ЕУ? 3) У којим аспектима треба модификовати “политичке” савјете који долазе споља, који се, при томе, неријетко намећу земљама у транзицији? 4) Због чега је раст у неким транзиционим земљама временом све бољи него у неким другим привредама (нпр. послје почетног узлета Словеније, данас предњаче балтичке земље)?

Одговор на претходна, и бројна друга отворена питања, није нимало лак, и када су у питању земље у транзицији, оне морају прихватити спознају да се парадигматски концепт раста и развоја, или гледано у цјелини напретка из 21. вијека промијенио у односу на онај из 90-их година прошлог вијека, при чему су привредни и свеукупни друштвени односи потпуно отворени, што значи глобални и тешко предвидиви.

Исто тако, цјелокупна друштвено-економска стварност која се формира под све већим утицајем ИКТ на све сегменте људског живота најчешће се униформише и именује као “информатичко друштво”, а економски подсистем који се развија под наведеним утицајима као “*економија знања*”. У таквој, данас преовлађујућој, све више отвореној и интегрисаној свјетској економији, проблем конкурентности несумњиво заузима централно мјесто. Наиме, показало се да све интензивнија конкуренција у условима свеprisутне глобализације пријети опстанку, подједнако како предузећима која нису у стању да се трансформишу, да буду иновативна, продуктивна и способна да одговоре притисцима из окружења, тако и читавим националним економијама и заједницама (ЕУ, САД, Грчка, Португал, Италија, Шпанија, прије тога Ирска и др.). Тако, нпр. нова стратегија САД везана за иновације има за циљ да поврати вођство САД у основним истраживањима, улага-

њем у људски капитал и стимулисањем брзорастућег предузетништва, као и предузетништва заснованог на иновацијама (Хенке, 2012, стр. 54).

У прилог томе да проблем конкурентности по својој важности има “наднационални” карактер показује однос ЕУ према овом питању, односно доношење тзв. Лисабонске агенде². У почетку су прокламовани циљеви Лисабонске стратегије били побољшање европске конкурентности и продуктивности кроз претходне политичке и економске иницијативе, базиране на раније прихваћеним европским стандардима. Да се ипак радило о “крупном залогату” огледа се у томе што је ЕУ одустала од првобитних планова да циљеве ове стратегије испуни до 2010. године, умјесто чега је усвојен ревидирани програм³: “*Europe 2020 Strategy*”. У закључцима Европског савјета се наводи да је “*криза указала на очигледне слабости у областима економских йишњања, нарочито у йојледу буџетској и ширеј макроекономској надзора*”, те са као пет основних циљева наводе:

- **запосленост**: повећати стопу запослености жена и мушкараца старости од 20 до 64 године на 75% кроз различите активности, укључујући веће учешће младих, старијих радника и слабо квалификованих радника, као и боље интегрисање легалних миграната;
- **истраживање и развој**; унаприједити услове за истраживање и развој, посебно имајући у виду циљ повећања заједничког јавног и приватног улагања у овај сектор на 3% БДП;
- **клима и енерегија**; смањити емисију гасова који узрокују ефекат стаклене баште за 20% у односу на ниво забиљежен током 90-их година претходног вијека; повећати удио обновљивих извора енергије у укупној енергетској потрошњи на 20%; повећати енергетску ефикасност за 20%;
- **образовање**; унаприједити квалитет образовања, са посебним нагласком на смањење стопе особа које напуштају школу на мање од 10% и повећање удјела особа старости 30 до 34 године у терцијарном или еквивалентном нивоу образовања на најмање 40%;
- **борба против сиромаштва**; унаприједити друштвену укљученост, посебно кроз смањивање сиромаштва, како би се најмање 20 милиона особа издигло из сиромаштва и искључености.

² Усвојена на Европском вијећу у Лисабону 2000. године с циљем да ЕУ “... до 2010. постане најконкурентнија и најдинамичнија привреда свијета заснована на знању, способна за одржив привредни раст с већим бројем и квалитетним радним мјестима, те већом социјалном кохезијом”.

³ У закључцима Европског савјета наводи се да “...увајамо стратегију Европа 2020, као нову стратегију којом се подстиче отварање нових радних мјеста и паметан, одржив и инклузиван раст. Стратегија представља оквир Уније са циљем искоришћавања свих инструмената, као и унапређења координираног дјеловања”.

Према већ истицаној визији, као полазни у овом документу заузет је став да економија ЕУ треба да буде: интелигентна, одржива и интегративна, с тим да су као приоритети утврђени:

1. Интелигентни раст; економија заснована на знању и иновацијама.
2. Одрживи раст; економија која ефикасно располаже ресурсима, која је еколошки умјерена и компетитивна.
3. Интегративни раст; економија која има високу стопу запослености и социјалну и територијалну интегрисаност.

Кључно питање које је постављено већ у уводу посљедњег извјештаја Европске банке за обнову и развој⁴ не уноси нимало оптимизма, и гласи: “Могу ли земље у транзицији (регион) икада сустићи животињи стандард већине развијених тржишних привреда?” При томе се, у истом документу, одмах даје и одговор, гдје се закључује да је привредни раст ове групе земаља и даље испод нивоа прије кризе, а многе од земаља су “окренуле леђа” реформама, које би могле да подигну економију држава некадашњег Источног блока. Наведени “шок”, како се даље наводи у извјештају, буди сумњу у способност тих земаља у погледу повратка на “convergence”, што подразумева способност земаља у транзицији да ухвате корак са развијеним земљама када је у питању животни стандард. И док је регион “посутао у транзицији”, посљедњи извјештај показује да овај “vicious circle” стагнације и спорог напретка у транзицији може бити прекинут, при чему се истиче: “... да те земље могу да се врате реформама или да их започну, али прије тога морају да се окрену међународним интеграцијама, домаћем лидерству и ширим друштвеним промјенама”. При томе се као главни разлог застоја у погледу раста ових земаља наводи спорији прилив страног капитала који се био наметнуо као најважнији покретач раста у почетном периоду.

Иначе, када је у питању Лисабонска стратегија и неиспуњена очекивања, кључни дио критике односио се на њено једнострано фокусирање на економски раст, понуду и тржишни либерализам. У том смислу се у њеном ревидираном издању захтијева да социјални и еколошки напредак треба да има исту важност као и економски, тако да се у препорукама за нову стратегију захтијева да се досадашњи циљеви допуне циљевима који се тичу одрживости, запослености и социјалне кохезије. Уједно, када је о приоритетима ријеч, процјењује се да истраживање и развој, образовање, иновативност и “зелене” технологије треба да допринесу трансформацији традиционалних сектора и руралних области. Тако се, нпр. под циљем интелигентног раста настављају напори записани у оквиру Лисабонске агенде, а исти се односе на нужност изградње економије засноване на знању. Као три кључна аспекта овог приоритета наводе се: иновативност, образовање

⁴ Извјештај за 2013. годину је насловљен као: “Stuck in Transition” (заглављени у транзицији), што већ само по себи говори о напретку земаља тзв. транзиционог региона.

и дигитално друштво, боље рећи, прокламују се улагања у квалитет образовања, истраживања и иновативности, на начин што знање и иновације преузимају улогу мотора економског раста. Управо, у функцији предметног истраживања, односно претходно постављених приоритета у Табели 1 даје се преглед ранга земаља у транзицији према оствареном напретку у односу на приоритете утврђене “Стратеијом 2020”:

Табела 1.

Рані земаља у йтранзицији йрема йприориететима уйврђеним у “Стратеији 2020”

Држава	Интелигентни раст			Интегративни раст		Одрживи раст Заштита окружења	
	Окружење предузећа	Дигитална агенда	Иновативна Европа	Образ. и тренинг	Трж. рада и запосленост		Социјална инклузија
Шведска ⁵	5,05	6,13	6,12	5,75	4,65	6,40	6,31
Хрватска	3,30	4,72	3,14	4,27	3,55	4,24	4,83
Естонија	4,13	5,94	4,07	5,03	4,66	4,66	4,67
Македонија	3,70	4,17	2,72	3,84	3,98	3,36	3,47
Мађарска	3,61	4,60	3,53	4,51	3,97	4,52	3,70
Литванија	3,53	5,35	3,49	4,81	4,69	3,75	4,59
Црна Гора	3,95	4,74	3,62	4,37	4,67	4,79	4,60
Пољска	3,65	4,44	3,39	4,89	4,01	3,97	4,20
Румунија	3,44	4,08	2,89	4,14	4,00	4,03	3,97
Србија	3,12	4,10	2,79	3,81	3,53	3,85	3,49
Словенија	3,73	4,88	4,08	4,95	4,26	5,19	5,04
Турска	3,90	4,27	3,29	4,01	3,42	4,01	3,32

Извор: WEF. *The Europe 2020 Competitiveness Report: Building a More Competitive Europe, Edition 2012.*

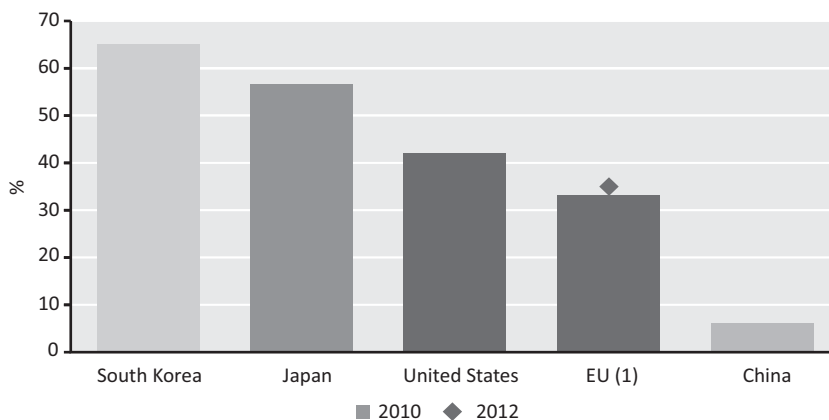
Имајући у виду претходно казано, укључујући и податке из Табеле 1; остаје нам да закључимо да је за успех у глобалној економији нужно прихватање новог начина размишљања, које се када је о конкурентности ријеч, понајприје темељи на креативности, знању и иновацијама. Знање је битан стратешки ресурс 21.вијека, оно се не може само уградити, већ се мора развијати (Драгићевић, 2012). Стога, не чуди што бројна истраживања показују да развијене земље и у условима кризе настављају са повећањем улагања у истраживање и развој и тај јаз између ЕУ и САД, мада још увијек велик, се постепено смањује. Уједно, у прилог томе да међу развијеним земљама нема битнијих разлика када су у питању стратешка развојна одређења, може се видјети на Графику 1, гдје је приказано учешће популације старосне доби између 25 и 34 године у САД, Јапану, Јужној Кореји, Кини и ЕУ у 2010. го-

⁵ Шведску смо овдје уврстили ради поређења са земљама у транзицији јер је као чланица ЕУ по наведеним стубовима (7), код четири на првом мјесту као најбоље рангирана (окружење предузећа, иновативна Европа, социјална инклузија, одрживост окружења), једном је рангирана као друга (дигитална агенда), једном трећа (образовање и обука) и једном као једанаеста (тржиште рада).

дини⁶. Са графика је уочљиво заостајање Кине, ЕУ је негдје изнад 30%, САД изнад 40%, док значајно предњаче Јапан са изнад 50% и посебно Кореја са учешћем високообразованих у укупно радно способној популацији изнад 60%. Исто тако, у којој мјери развијене земље своју трговинску размјену заснивају на производима више или мање технолошки заснованим или, боље рећи, знањем интензивним, може се видјети на Графику 2, гдје је приказан тренд доприноса знањем интензивних производа и услуга трговинској размјени у ЕУ, САД и Јапану, у периоду 2004-2011. година. Са графика је уочљи-

График 1.

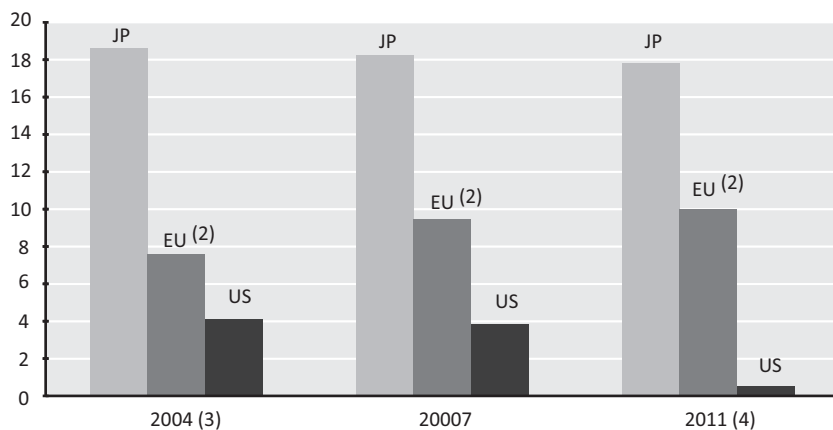
Учеће високообразованих стيارосне доби између 25 и 34 године

Извор: *Innovation Union Competitiveness Report, 2013.*

График 2.

Допринос на знању заснованих добара и услуга трговинском балансу

Извор: *Innovation Union Competitiveness Report, 2013.*

⁶ Подаци за ЕУ расположиви су само за 2012.годину.

во да је у ЕУ у назначеном смислу остварен прогрес и то учешће је порасло са 7,6% у 2004. години, на 10% у 2011. години; у Јапану је у истом периоду забиљежен пад са 18,5% на 17,7%, док је у САД евидентан изненађујући пад, и то са 4,1%, у 2004. години на ниво од свега 0,6%, у 2011. години.

Вјероватно вођени истим циљевима, али и спознајом да се “Сйтрайшеија 2020” односи на земље чланице ЕУ, ОЕЦД је йокренуо иницијативу израде “Сйтрайшеије развоја Јуиоисйиочне Европе до краја 2020” (Сйтрайшеија ЈЕЕ), чији су циљеви изведени из ове йрейходне. У уводу наведеног документа се констатује: “Сйтрайшеија одражава одлучносйи влада земаља ЈЕЕ да имйле-менйирају йолийику којом ће йодсйаћи држи друшйивено-економски расйи, йобольшање йросйерийшеија својих йрађана, већи број нових радних мјесйа и значајнији йрисйиу йржиишйу ЕУ”. Стратегија ЈЕЕ треба да омогући остварење следећих генералних циљева⁷:

- Повећање просјечног БДП йер цайишйа у земљама ЈЕЕ у односу на просјек ЕУ: са 36,4% (2010) на 44% (2020).
- Повећање укупног трговинског промета роба и услуга: са 94,4 милијарди Еура (2010), на 209,5 милијарди Еура у 2020.
- Смањивање трговинског дефицита у земљама ЈЕЕ: са -15,7% (просјек у периоду 2008-2010) на -12,3% БДП у 2020.
- Креирање милион нових радних мјеста у земљама ЈЕЕ до 2020.

По угледу на чланице ЕУ, Црна Гора је израдила и усвојила документ “Правци развоја Црне Горе 2013-2016.йодине” (ПР), у коме су формулисани стратешки приоритети и усмјерења развоја, као и области политика/потполитика, са конкретним мјерама и јавним инвестицијама, који доприносе економском и друштвеном развоју⁸. Циљ ПР-а јесте да омогући консолидацију средњорочног инвестиционог и развојног плана, чиме ће се покренути реализација развојних приоритета, који би подстакли економски раст у земљи. Реализацијом јавних инвестиција/развојних мјера, допринос ПР-а економским перформансама огледао би се кроз:

1. Повратак на економски раст изнад потенцијалног, тј. реални раст БДП-а од 3-4%.
2. Смањење дефицита јавних финансија и постизање избалансираног буџета до 2016.
3. Смањење учешћа неформалне економије.

⁷ Видјети шире: Генерални циљеви СЕЕ 2020; Стратегија развоја ЈЕЕ до краја 2020.

⁸ Видјети шире: Правци развоја Црне Горе 2013-2016. Црна Гора, као земља кандидат за чланство у ЕУ, имала је обавезу да утврди властиту визију социо-економског развоја, са појединачним потребним инвестицијама и развојним мјерама за њихову реализацију. С тим у вези, Влада Црне Горе је донијела “Правце развоја Црне Горе 2013 – 2016.”, којим су предложена рјешења за усклађивање циљева секторских и националних стратегија у различитим областима развоја.

У складу са дугорочним потребама црногорске економије и друштва, идентификовано је *шести приоритетна* ПР-а: 1) Наука и образовање; 2) Мала и средња предузећа; 3) Тржиште рада; 4) Просторно планирање; 5) Транспорт 6) Ефикасна држава. У складу са наведеним циљевима и приоритетима, Стратегијом се предлаже *сљедећа* алокација средстава у границама расположивих финансијских могућности Црне Горе, у периоду 2013-2016, Табела 2.

Табела 2.

Предложена алокација инвестиција/развијних мјера између шест области праваца развоја

Област прив. раста	%
Паметан раст	25
Одрживи раст	65
Инклузивни раст	10
Укупно	100

Извор: *Правци развоја Црне Горе 2010-2016.*

Има ли се у виду претходно наведено, остаје нам да закључимо да је, прво, ревидирана Лисабонска стратегија,⁹ дакле у условима када је већ било јасно да њени циљеви неће бити остварени, затим Стратегија развоја ЈЕЕ у истом периоду и сл. Код креатора развојне политике на регионалном и националном нивоу (примјер Црне Горе) дошло до спознаје о потреби помјерања фокуса пажње управо ка питањима која се у овом раду потенцирају. Захтјев који је у наведеним документима преточен у развојне циљеве и попраћен детаљним акционим плановима, могао би се исказати на *сљедећи* начин: осигурати знање и иновације за раст тако што ће се повећати и побољшати улагања у истраживање и развој, подстакнути иновације, унаприједити и примјенити ИЦТ и одрживо искориштавати ресурсе и слично.

⁹ Ових дана је у УН представљен документ под називом “*Уједињене нације у времену одрживој развоја*”, а као циљеви одрживог развоја који би требало да буду усвојени до 2015. године су наведени: окончање екстремног сиромаштва и глади (примања мања од 1,25 долара на дан); одрживи развој унутар планетарних граница; ефикасно образовање за сву дјецу и омладину; једнакост полова, социјална инклузија и поштовање људских права; здравствена заштита за све старосне групе; унапређење пољопривреде и развој руралних средина; трансформација свих градова у социјално инклузивне и еколошки одрживе средине; заштита планете од климатских промјена изазваних људским фактором и омогућавање употребе одрживих енергената; очување екосистема и биодиверзитета, извора воде и других природних богатстава, трансформација управљања у складу са одрживим развојем.

2. Проблем избора ваљаног развојног обрасца у земљама у транзицији

Када је ријеч о земљама Југоисточне Европе, несумњиво је да нагласак на економски раст представља кључни приоритет и у том смислу се земље у транзицији нимало не разликују од других привреда. Уједно, када су у питању неразвијене земље, подједнако у економској теорији и пракси су се издиференцирала два основна развојна концепта. Први, према коме се држи развој може постићи максималним коришћењем производних потенцијала којима једна земља располаже као што су: обиље јефтине радне снаге, издашни природни ресурси, могуће одређене монополске позиције и сл. За разлику од тога, према другом концепту, неразвијене земље морају да се окрену примјени (нај)савременијих технологија и научних достигнућа како би се приближиле развијеним земљама. Овај, други концепт се у пракси показао као реалан и дјелотворнији. Као реалан потврдио се, између осталих, у пракси Јапана и групе новоиндустријализованих земаља Источне Азије (тзв. мали азијски тигрови), при чему се њихов брз успон објашњава уважавањем и досљедном примјеном принципа тзв. “нове економије”. У том смислу, а не спорећи важност почетних географских, историјских и других услова у којима су се затекле поједине земље у почетној фази транзиције, све је више разлога да узроке свога заостајање потраже у неразумијевању да је дошло до промјене развојне парадигме.

“У 21. стољећу”, како истиче М. Драгићевић, “треба размишљати и дјеловати на потпуно нов начин, другачије од досадашњег не само на подручју пословања поједине твртке већ и на подручју регије, државе, појединца и свијета” (Драгићевић, 2012, стр. 16). Или, како је то већ поодавно истакао П. Дракер: “*Овај свијет све више јосијаје свијет у коме се више само инјензивно не ради, инјензивно не јироше сировине и енерије, већ свијет у коме се све инјензивније учи и јримењују сјечена знања*” (Дракер, 2000).

Бавећи се сличним проблемом, проф. С. Цветановић каже: “*На јлобалном нивоу се формира нова јпарадијма јривредној расјиа на основу коришћења знања и иновација као најважнијих јроизводних ресурса. Извори иновација моћу бији различии: јојединци, корјорације, корисници, зајослени, аујсајдери, јреливања, јојиреде јроцеса*”. Овим се може рећи да је, скоро, неподјељено мишљење да су данас све привреде приморане да своје функционисање заснивају у мањој или већој мјери на генерисању и примјени знања. За разлику од тога досадашњи успјех у земљама у развоју углавном се заснивао на некој комбинацији издашних природних и других домаћих ресурса, владине помоћи, јефтине радне снаге или неке друге наслијеђене предности, које најчешће означавамо компаративним. Међутим, послова-

ње у данашњим условима показује да временом компаративне предности које поједине земље имају нису више довољне за постизање и очување високог стандарда грађана. Уједно, напори да се компаративне предности, које је иначе лако подржавати, претворе у конкурентске не успијевају, што се види и са ранг-листе конкурентности, гдје су многе природним ресурсима богате земље рангиране при самом дну.

У условима глобализације тржишта капитала, робе и услуга, знање се наметнуло као кључни генерички фактор тржишне вриједности успјешних компанија. П. Дракер је међу првима увидио значај који знање може да има у стварању бенефита било за организацију или друштво у цјелини, дакле на макро нивоу, а такву економију назвао је “*економија знања*”. У том смислу као основно обиљежје нове економије Дракер истиче знање и потребу да се у центар збивања поставе знање и образовање, као и њихове импликације на рад, лидерство и друштво у цјелини¹⁰. Постоји доста сагласности међу ауторима који се баве кључним премисама економије знања, при чему се висок степен сагласности огледа када су у питању главни покретачи те економије (Марковић, 2012, стр. 491), и то:

- a) глобализација која се одлукује отвореном економијом, глобалном хиперконкурентношћу и међузависношћу бизниса и пословања;
- b) знање и интелектуални капитал као кључни стратегијски фактор стицања конкурентске предности;
- c) развој технологије и на том основу електронско повезовање свијета;
- d) промјене – континуиране, рапидне и комплексне.

Надаље, економија знања се од традиционалне разликује и по томе: што не представља економију ријеткости већ изобиља, јер се знање и информације дјељењем не губе, већ добијају на вриједности, утицај локације је минимизиран јер се стварају виртуелна тржишта и виртуелне организације, знање и информације теку тамо гдје су препреке најниже, производи и услуге засновани на знању конкурентнији су (већа додатна вриједност) од оних у којима је мања количина знања, с тим да интелектуални капитал, односно личне компетенције постају кључна компонента у компанијама заснованим на знању и сл. (Радун, 2008, стр. 47). Управо ту се, подједнако као посљедица принуде и све јаче конкуренције на глобалном нивоу “стари свијет бизниса”, који је карактерисало доста предвидиво окружење, једноставна пословна средина и сл., десио прелаз ка новој парадигми, коју означавамо као “*нови свијет бизниса*”, који карактерише висок ниво неизвјесности, комплексна пословна средина и отежано предвиђање будућности.

¹⁰ У својој књизи “*The Knowledge Economy*”, П. Дракер се фокусира на силе које мјењају економију садашњости и креирају друштво будућности.

3. Конкурентност у доба глобализације

Глобална економија и нови вид конкуренције обиљежеили су и нова пра-вила игре, што захтијева и другачији приступ анализи конкурентности која се односи на све аспекте стварање нове вриједности и као вишеслојна категорија од подејданке је важности на нивоу појединца, локалне заједнице, компаније или националне државе. Уско повезано са “новим правилима”, показало се да оно што смо називали информатичком револуцијом, а она се стварно и догодила, је у ствари била “револуција знања”. Отуда и фактори за исказивање успјешности добијају на значају. Тако, између осталог, успјешност неке националне економије или њених појединих привредних субјеката у савременом свијету, који карактерише неслућена промјена природе економије, све чешће се исказује агрегатним показатељем дефинисаним као ниво националне конкурентности.

У том смислу, будући да је директно одређена знањем и нивоом иновативности, конкурентност је посматрана на националном нивоу већ одавно постала трајна и једна од најактуелнијих брига која заокупља владе неразвијених и оних привредно најразвијенијих земаља. Најбољи примјер за то су САД, гдје оснивач глобалног покрета за конкурентност проф. М. Портер, са забринутошћу прилази проблему конкурентности на начин да констатује “... да САД не моју озбиљније да се окрену йросйерийейу без јасној разумијевања шйа конкурентносй сйварно значи”! При томе, на питање “Шйа је конкурентносй?”, проф. Портер нуди “нову” дефиницију тако што истиче да компетитивна локација нуди просперитет за обоје, компаније и грађане, у смислу достизања високог нивоа и раста животног стандарда.(Porter, 2012)

Свјетски економски форум (WEF) проучава конкурентност земаља пуне три деценије, а националну конкурентност дефинише као скуп индикатора, институција и фактора који одређују ниво продуктивности једне државе и успостављају одржив текући и средњорочни ниво економског просперитета.¹¹ Тзв. индекс глобалне конкурентности (GCI) бави се истраживањем и утврђивањем просјека више различитих компоненти, од којих свака одражава један посебан аспект сложене димензије конкурентности. Преглед достигнутог нивоа глобалне конкурентности групе водећих земаља на бази глобалног индекса конкурентности (*Global Competitiveness Index – GCI*), по појединим земљама у периоду 2008 – 2013. даје се у Табели 3.

¹¹ World Economic Forum, <http://www.gcr.weforum.org/>, *The Global Competitiveness Report*, 2013/2014. Још од 1979. године WEF мјери конкурентност групе земаља, као и њихових компанија на бази индекса глобалне конкурентности (*Global Competitiveness Index – GCI*).

Табела 3.

Рані водећих земаља ірема індексу іглобалне конкурентності у іоследњих іеі ізвјештајних іериода

Д Р Ж А В А	Ранг 2013-2014.	Ранг 2012-2013.	Ранг 2011-2012.	Ранг 2010-2011.	Ранг 2009-2010.	Ранг 2008-2009.
Швајцарска	1	1	1	1	1	2
Сингапур	2	2	2	3	3	5
Шведска	6	4	3	2	4	4
Финска	3	3	4	7	6	6
САД	5	7	5	4	2	1
Њемачка	4	6	6	5	7	7
Холандија	8	5	7	8	10	8
Данска	15	12	8	9	5	3
Јапан	9	10	9	6	8	9
В. Британија	10	8	10	12	13	12
Хонг Конг	7	9	11	11	11	11
Канада	14	14	12	10	9	10
Тајван	12	13	13	13	12	17

Извор: Global Competitiveness Report; The World Economic Forum; више іодина.

Ради потпунијег увида у стање у погледу достигнутог нивоа конкурентности у региону, дајемо поређење достигнутог прегледа нивоа глобалне конкурентности једног број земаља у транзицији из окружења за период 2007-2013. - Табела 4.

Табела 4.

Рані земаља¹² у окружењу ірема індексу конкурентності у іериоду 2007-2013.

Год.	Албан.	БиХ	Хрват.	Грчка	Мађар.	Макед.	Ц.Гора	Румун.	Србија	Словач.	Словен.
2007.	109	106	57	65	47	94	82	74	91	41	39
2008.	108	107	61	67	62	89	65	68	85	46	42
2009.	96	109	72	71	58	84	62	64	93	47	37
2010.	88	102	77	83	52	79	49	67	96	60	45
2011.	78	100	76	90	48	79	60	77	95	69	57
2012.	89	88	81	96	60	80	72	78	95	71	56
2013.	95	87	75	91	63	73	67	76	101	78	62

Извор: The Global Competitiveness Index 2013-2014; WEF.

¹² Извјештајем у 2007. години су обухваћене 131 држава, у 2008. години 134, у 2009. години 133, у 2010. години 139, у 2011. години 141; у 2010. години 144 и у 2013. години 148 држава.

Преглед ранга водећих развијених земаља и водећих земаља у транзицији према тзв. индексу иновативности (*Global Innovation Index Ranking*) даје се у Табели 5.

Табела 5.

Водеће развијене и земље у йтранзицији йрема йлобалном индексу иновативности

Ранг	Развијене земље	Земље у транзицији	Ранг на глобалној листи
1	Швајцарска	Естонија	25
2	Шведска	Чешка	28
3	В.Британија	Словенија	30
4	Холандија	Мађарска	31
5	САД	Латвија	33
6	Финска	Словачка	36
7	Хонг Конг	Хрватска	37
8	Сингапур	Литванија	40
9	Данска	Бугарска	42
10	Ирска	Црна Гора	44

Извор: *Ranking; The top most competitive economies in Europe, 2012.*

На бази података из Табела 3,4 и 5, а у складу са назначеним циљем овог рада, може се закључити следеће:

- Извјештајем за 2013/14. обухваћено је 148 земаља. Према посљедњем Извјештају, показало се да је Швајцарска већ пету годину за редом на првом мјесту (прије тога је била друга), други је Сингапур трећи пут за редом на другом мјесту, а прошле године је био трећи, Шведска је са четвртог пала на шесто мјесто, САД су се са седмог попеле на пето, Њемачка са шестог на четврто мјесто и слично.
- Естонија (32), водећа међу земљама у транзицији, напредовала је за једно мјесто у односу на прошлу годину, затим слиједе Чешка (46), Литванија (48), Латвија (52), Бугарска 57 и сл.;
- Међу земљама из окружења у 2013, најбоље рангирана је Словенија (62), затим Мађарска (63), Црна Гора (67), Хрватска (75), Румунија (76), Србија је на 101 мјесту и сл., с тим да, нпр. треба имати у виду да је Словенија 2007. године заузимала високу 39 позицију, Црна Гора је најбоље била пласирана 2010. године – 49 мјесто и сл.;
- Када је у питању ранг листа иновативности и софистицираности (*Global Competitiveness Index; Report, 2013, p.16*), евидентно је заостајање групе земаља у транзицији: Естонија је прворангирана међу земљама у транзицији, а на глобалној листи је тек 25, Чешка је другопласирана, а на глобалној листи је 28, Црна Гора је 44; Македонија 51; Србија 54; БиХ је на 62 мјесту и сл.

У смислу претходно анализираних су и истраживања која прате условљеност развоја фактором знања и заснованост појединих економија на знању од посебне користи. Водеће земље према најновијој листи тзв. *The Knowledge Economy Index*¹³ (КЕИ) за 2012. годину су редом: Шведска, Финска, Данска, Холандија, Норвешка, Нови Зеланд, Канада, Њемачка, Аустрија, Швајцарска, Ирска, САД, Тајван, Велика Британија, Белгија и сл. У Табели 6 даје се преглед “топ 10” економија по свим “стубовима”, док је Графиком 3 дат приказ међузависности оствареног *GDP per capita* и КЕИ индекса за групу водећих земаља и једног броја земаља у развоју.

Табела 6.

“Топ 10 економија” по сваком од стубова индекса КЕИ

Ранг	ЕИР	Иновативност	Образовање	ИЦТ
1	Сингапур	Швајцарска	Нови Зеланд	Бахреин
2	Финска	Шведска	Аустралија	Шведска
3	Данска	Финска	Норвешка	Луксембург
4	Шведска	Сингапур	Кореја	В.Британија
5	Хонг Конг	Данска	Грчка	Холандија
6	Швајцарска	САД	Шведска	Финска
7	Канада	Холандија	Исланд	Швајцарска
8	Норвешка	Израел	Тајван	Њемачка
9	Луксембург	Тајван	Ирска	Тајван
10	Аустрија	Канада	Шпанија	Хонг Конг

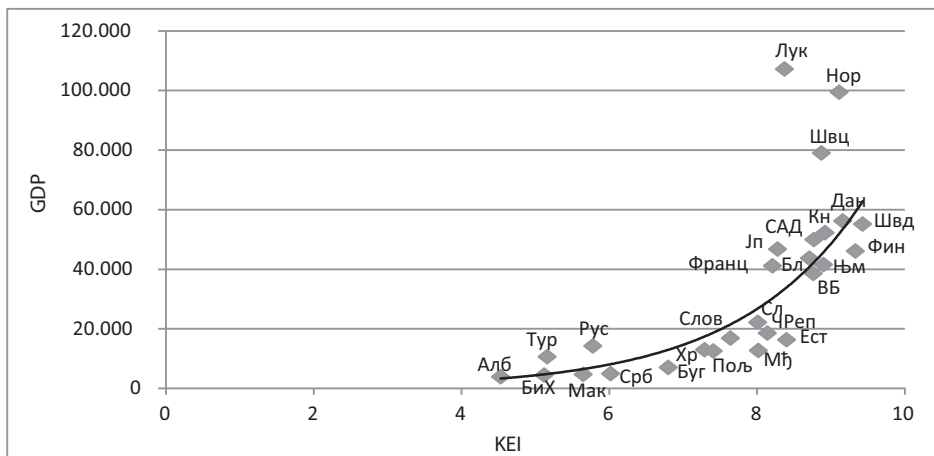
Извор: *Knowledge Economy Index (KEI) 2012 Rankings, The World Bank.*

На бази података из више претходних табела и Графика 3, уочљиво је следеће: а) да на националном нивоу постоји висок ниво позитивне корелације између достигнутог нивоа глобалне конкурентности (GCI) и фактора иновативности; нпр. Швајцарска у години 12/13. по оба основа заузима прво мјесто, Финска је према GCI на трећем а према иновативности на другом мјесту, Њемачка ја по оба основа на четвртном мјесту и сл.; б) да постоји висок ниво позитивне корелације између оствареног *GDP per capita* и КЕИ. Коначно, на примјеру развијених земаља показало се да за разлику од компаративних, природним путем стечених предности и цјеновне конкуренције чије могућности су често веома ограничене, у савременим условима тежиште борбе међу ривалима се све више преноси на подручје тзв. нецје-

¹³ КЕИ (*The Knowledge Economy Index*) показује у којој мјери окружење дјелује подстицајно за ефективно кориштење знања. По свом обухвату подразумева вредновање четири варијабле (стуба; енгл. Pillars): привредни подстицаји и институционални оквир (ЕИР); образовање и хумани ресурси, систем иновација и информационе и комуникационе технологије (ИКТ).

График 3.

Међузависносћ ГДП иер цаииниа и КЕИ по земљама – 2012.

Извор: WEF; *Global Competitiveness Report 2013/14*;

новне конкурентности. Један од разлога је и тај што је листа могућности нецјеновне конкуренције скоро неисцрпна, а облици су различити колико су различити начини диференцирања производа. У том смислу, у Табели 7, даје се преглед земаља по регионима и достигнутом нивоу економског развоја, с тим што су све земље разврстане у три основне групе: 1) факторски вођене економије (*Factor-Driven Economies*); 2) економије које свој развој примарно темеље на инвестицијма (*Efficiency-Driven Economies*) и 3) иновацијама вучене економије (*Innovation-Driven Economies*).

Табела 7.

GEM - економије ирема реионима и нивоу економској развоја¹⁴

Региони	Факторски вођене економије	Економије базиране на инвестицијама	Иновацијама вучене економије
Латинска Америка и Кариби		Аргентина, Барбадос, Бразил, Чиле, Колумбија, Костарика, Еквадор, Мексико, Панама, Перу, Уругавај	
Средњи Исток и Сјеверна Африка	Алжир, Египат, Иран, Палестина	Тунис	Израел
Под-Сахарска Африка	Ангола, Боцвана, Етиопија, Гана, Малави, Нигерија, Уганда, Замбија	Намибија, Јужна Африка	

¹⁴ Црна Гора није обухваћена GEM истраживањем (у 2102. години је партиципирало свега 69 земаља), али је према WEF сврстана у групу инвестицијама вођених земаља.

Региони	Факторски вођене економије	Економије базирани на инвестицијама	Иновацијама вучене економије
Пацифик и Јужна Азија		Кина, Малезија, Тајланд	Јапан, Кореја, Сингапур, Тајван
Европска Унија		Естоније, Мађарска, Латвија, Литванија, Пољска, Румунија	Аустрија, Белгија, Данска, Финска, Француска, Њемачка, Грчка, Ирска, Италија, Холандија, Португал, Словачка, Словенија, Шпанија, Шведска, УК
Државе не-чланице Европске Уније		Босна и Херцеговина, Хрватска, Македонија, Русија, Турска	Норвешка, Швајцарска
САД			САД

Извор: *Global Entrepreneurship Monitor, GEM Report, 2012.*

На крају, као логичан, и скоро једини намеће се закључак да уколико се неке земље определијеле да своју конкурентност и даље заснивају искључиво на природним ресурсима, јефтиној радној снази, јефтиним домаћим енергентима, и што је још горе, и не покушавају да тежиште борбе за већу конкурентност са истих помјере ка нецјеновним факторима, дакле иновацијама и знању, објективно оне себе унапријед осуђују на трајно заостајање и низак животни стандард и сиромаштво грађана.

5. Закључак

Глобална економија улази у нови период убрзања, прије свега, као резултат све бржег развоја и пенетрације информационо комуникационих технологија. Истовремено, наметнути токови глобализације и свеукупна динамичност међународних економских односа и интернационалне конкурентности утичу на губљење старих, као и на освајање, усавршавање и побољшавање нових конкурентских позиција. У том смислу, трајан опоравак појединих националних економија, посебно оних у транзицији, могућ је једино успостављањем “економије знања”.

Уједно, Европска унија већ више од двије деценије се бави и развила је сопствену стратегију “*Европа 2020*” за вођење паметног, одрживог и инклузивног раста, као одговор на економску кризу и како би обезбидијела технолошку конкурентност на међународном нивоу. Истовремено, већина земаља у развоју стагнира, а како се показало, и даље живе изнад својих могућности. У том смислу, у складу са у раду отвореним питањима, остаје нам да закључимо да су са растућом глобализацијом и технолошком рево-

луцијом, у неколико посљедњих декада знање и иновације без сумње постали кључни фактори пораста конкурентности и на тој основи се данас преобликују нови модели раста. Примјери успјешних земаља показују да нема двојбе да државе које желе напредовати овим путем, морају развити властити КЕ програм менаџмента промјенама, прагматичан и уз уважавања специфичности сваке земље.

Литература

- Цветановић, С. (б.г.) *Компјаративна анализа пословне софистицираности Србије и земаља окружења*.
- Драгићевић, М. (2012). *Конкурентности, пројекти за Хрватску*. Загреб: Школска књига.
- Drucker, P. (2006). *Дракер из дана у дан*. Нови Сад: Асее Бокс,
- Хенке, Ј. (2012). *Да ли је иновациона политика Србије спремна за чланство у ЕУ?*. Београд: Сингидунум.
- Илић, Б. (2005). "Перспективе развоја земаља у транзицији", *Economics Annals*.
- Марковић, Ж. (2012). *Менаџмент знања, тој менаџмент и лидерство знањем*. Београд: Етно стил.
- Милићевић, В. (2000). *Нови концепти интелектуалног капацитета и конкурентности предузећа*. Пословна политика, 5.
- Porter, M. & Rivkin, J. W. (2012). *The looming Challenge to US Competitiveness*. Harvard Business Review, 3.
- Радун, В. 2008. "Конкурентност на нишану"; Београд, Хиспериаеду,
- Tarascott D.: "Rethinking in a Netw (or Why M.Porter is Wrong about Intenet), *Strategy + Business*", Issue 24; 2001.
- Трбовић, А.: "Иновације и предузетничтво: алати за успјех на тржишту ЕУ", Универзитет Сингидунум, Београд, 2012.
- Zitek, V.: *Knowledge Economy and knowledge infrastructure; International Conference on Applied Economies, ОСОАЕ, 2011*.
- Студија "Правци развоја Црне Горе 2010-2016.г.", Влада Црне Горе, Министарство финансија, Подгорица, март, 2013.г.
- Студија "Стратегија развоја за Југоисточну Европу до краја 2020. године – отивања радних мјеста и проширења у европској перцепцији", Влада Црне Горе, новембар, 2013.године
- Building Knowledge Economies, Advanced Strategies for Development, WB; Washington, 2007.
- Global Competitiveness Report 2013/14; више година, The World Economic Forum.
- Integration Across Borders, Transition Report, EBRD, 2012.
- WEF; The Europe 2020 Competitiveness Report: Building a More Competitive Europe, Edition 2012.
- Transition Report 2013; "Stuck in transition", European bank for Reconstruction and Development.

Innovation Union Competitiveness Report 2013, DG Research and Innovation, 2013.

European Commission,

Knowledge Economy Index (KEI) 2012 Rankings, The World Bank.

Ranking: The top most competitive economies in Europe (2020).

World Investment Report, UNCTAD, 2013.

Global Entrepreneurship Monitor, GEM Report, 2012.